

МИЛЕНКО ПЕКИЋ

ОБРАЋАЊЕ БУДВАНА МИТРОПОЛИТИМА СРБИЈЕ ЗА ПОМОЋ

Никада није било једноставно извести било какву обнову или подизање грађевинског објекта. С црквама и манастирима увијек је постајало још компликованије, без разлике да ли се радило о њиховим реновирањима или изградњама.

Ништа боља ситуација није била ни у 19. вијеку; новац је и надаље остајао један од највећих проблема. Градитељи или обновитељи сакралних објеката довијали су се на најразличитије начине да разријеше не малу потешкоћу. Почесто су прибјегавали једном апсолутно провјереном начину; одлазило се подаље од свог завичаја у мисију скупљања милостиње. Ова институција прикупљања најразличитије помоћи опстојавала је вјековима на нашим просторима и на дјелу се показала као изузетно ефикасна. Заиста, ни подузетни људи из 19. стољећа нијесу морали ништа да измишљају, јер се ишло добро утртим путевима својих предчасника. Једини је био проблем проналажење или одабир нарочито сналажљивих и причљивих људи и њихово упућивање међу православни свијет, с надом у успјешан повратак. У ранијим периодима најчешће се путовало до далеке, али и богате Русије. Из удаљеног царства ријетко се враћало празних руку. У убоге цркве и манастире, па и на јужнословенском приморју, доношени су богати дарови; црквене књиге и сасуде, одежде и иконе, али и новац. Зато је већ врло рано на западним просторима Словена израстао и култ Русије, Петра Великог нарочито - и то код православног становништва Далмације.

Обраћање Далматинаца људима у институцијама Русије, црквеним изнад свега, за помоћ ради очувања своје вјере, није замрло ни током 19. вијека. Оно се, штавише, наставило, па чак и усмјерило у ближе православне земље - Србију у првом реду. Иза побједоносне револуције, Србија све више постаје земља према којој упиру очи преостали поробљени Срби на Балканском полуострву; једнако и они из Краље-

вине Далмације, најзабаченије области Аустријског царства. Међу Далматинцима су и Будвани. Предводио их је окретни подострошки парох Филип Тановић.¹ У пословима с новцем и прикупљању милостиње тај подузетни човјек посједовао је завидно искуство. Добро је знао за механизам куповања и продавања србуља,² али и како се понашати у мисији скупљања помоћи у Русији.³

Вијек Филипа Тановића уједно је и доба када су Срби из Далмације успоставили одличне везе са Србијом и поред тога што је међународно признање стекла тек на Берлинском конгресу. Далматинци, не само православне вјере, него и римокатоличке, одлазе у Србију, па и као борци Првог српског устанка.⁴ У држави која је настајала убрзо су се обрели Андрија Личинић (Стојановић), Никанор Кнежевић, Ликоген

¹ В/асо/ К/овачевић/, *Јереј Филип Тановић*, Шематизам Православне епархије бококторске, дубровачке и спичанске за годину 1899, Дубровник /1898/, 33-34.

² Архив Српске академије наука и уметности (= АСАНУ), 4426-Оригинално (=ориг.) писмо Вука Врчевића Вуку Стеф. Караџићу, Котор на латинско преображење /6.VIII/ 1851; Исто, 4436-ориг.писмо истога - истом, Цетиње, 6. VI 1853; Исто, 4437 - ориг.копија, В. Караџић - В. Врчевићу, Беч, 3/15. VII 1853. Писма су објављена: *Вукова прейиска* (приредио Љубомир Стојановић), књ. VI, Београд, 1912, 597, 615, 618 (=Вп) и *Прейиска* (пиредио Голуб Добрашиновић са сарадницима), IX (1851-1852), Београд, 1995. (Сабрана дела Вука Караџића, XXVIII), 176 (=П). И из преписке Вука Поповића с Вуком Караџићем, дознајемо о Тановићевом трговању србуљама (АСАНУ, 4546 - У Котору у очи С. Спиридона /11.XII/ 1852, Исто, 4554 -У Котору, 9. V 1853, Исто, 4577 - Котор, 30. VII 1854, Исто, 4599 - Котор, 19. IV 1857; писма су објављена: Вп, VII, Београд, 1913, 138, 173, 243, 311 и П, IX, Београд, 1995, 822), а изгледа и дописивања Д. Владиславића с В. Караџићем (АСАНУ, 3353 - ориг. писмо Д. Владиславића - В. Караџићу, Трст, послје 2. V 1850, Исто, 3355, У Трсту, 1. XI 1850. пима су публикована: Вп, IV, Београд, 1909, 512, 515 и П, VIII, 1994, 683, 800). Објављена кореспонденција М.Ф. Рајевског такође казује о Тановићевим подухвати-ма на пољу трговине старим ћирилским књигама; Антонина Блудова - М. Ф. Рајевском, Петербург, 12(24) II 1854; Ф. Тановић - М.Ф.Г. Рајевском, Млины /! Маины/, 30. XII 1851, Исти - истом, Млины /! Маины/, 8. XII 1852. (*Зарубежњие Славяне и Россия*. Документѣ архива М. Ф. Раевског: 40-80 годѣ XIX века, Москва, 1975, 54, 421-423 (= *Зарубежњие*). На жалост, остала су необјављена још четири Тановићева писма проти Рајевском (*Зарубежњие*, 520). Тановић је Рајевском упућивао књиге преко Тршћанина Д. Владисављевића; Д. Владисављевић - М.Ф. Рајевском, Трст, 7(19) V 1851, Трст, 12(24) VIII 1851, Трст, 21. II (5. III) 1852, Трст 16(28) III 1852. (*Југословени и Русија*: Документи из архива М. Ф. Рајевског: 40-80 године XIX века, том II, књига 1, Београд, 1989, 165-168. Види и: Миленко Пекић, *Примјер одношења србуља из Црне Горе*, Историјски записи, Титоград, 38 (58)/1985, св. 2, 154-155.

³ АСАНУ, 4535 - ориг. писма Вука Поповића-Вуку Караџићу. Котор, 28. X 1850. - објављено: Вп, VII, Београд, 1913, 104 и П, VIII (1848-1850), Београд, 1994, 792 (*Сабрана дела Вука Караџића*, XXVII).

⁴ Лазар Арсенијевић-Баталака, *Историја српског устанка*, књ. II, Београд, 1898, 781, 784; Владимир Стојанчевић, *Учеиће Срба Славонаца, Хрватана и Далматинаца у првом српском устанку*, Зборник о Србима у Хрватској, Београд, 1992, књ. 2, 149, 161-162. Стијепо Обад мисли да је Карађорђе одржавао везе са Далмацијом преко

Михаиловић, Данило Медаковић (и поред тога што је рођен у Лици, убрајам га у Далматинце јер је у Задру похађао школе), Матија Бан, Јован Дероко - све до Луке Ботића и Димитрија Милаковића.⁵ Главни посредник у тим везама био је несумњиво Јеремија Гагић, Србијанац који је од 5. децембра 1815. па све до 7. јула 1856. живио у Дубровнику и радио као руски конзул.⁶ Иза 1845. године Гагићу се придружује Матија Бан, који израста у водећег агента Илије Гарашанина за Далмацију, нарочито иза револуционарне 1848/49. године.⁷ Недуго после тога одабрани су и повјереници Србије на самом Приморју. На челу им је стајао Ђорђе Николајевић, парох у Дубровнику. У град подно Срђа стигао је 1829. године и недуго потом издигао се до значајне личности међу Србима у Далмацији. Од 1835. године исказао се и на књижевном пољу. Током боравка у Далмацији није заборављао ни на свој завичај.

фрањевца Николе Вујичића из Промине (*Далмација и први српски устјанак*, у: Округли сто: Југословенске земље и Русија за време првог српског устанка 1804-1813. године, Београд, 18-20. новембра 1980, 1-12, исти текст и у: Југословенске земље и Русија за време првог српског устанка 1804-1813, Београд, 1983, 283-291).

⁵ Алекса Симић - Друштву Србске Словесности, у: *Преписа о униј и далматинског, епископа Венедикта Кралгвића са аустријским правителством*, У Београду, 1863, 1-2; Јаков Халовацки, *Унијаћење у Далмацији у првој четвртини овога стољећа* (с руског превео Јован П. Јовановић у Брестовцу), Глас истине, Нови Сад, 5/1888, 17, 261; Јован Шарић, *Двије послинице двају православних епископа у Далмацији проишавши позива Анђи. Франки да се Славени пошчине римском папи*, Београд, 1894, биљеска на стр. 21; Владимир Стојанчевић, *Школе, учитељи и просветне прилике у Србији 1815-1839*, Историјски гласник, Београд, 1-2, 88; Михаило И. Поповић, *Историјска улога Српске цркве у чувању народности и стварању државе*, Београд, 1933, 250; Алекса Илић, *Петар Јовановић митрополит београдски: његов живото и рад: 1833-1859*, Београд, 1911, 350-351, 364, 430; N/ada/ Ђорђевић, *Бан, Матија*, Лексикон писача Југославије, књ. 1, Нови Сад, 1972, 142-143; Ма/rtin/ K/aminsk/i, *Бан, Матија*, hrvatski biografski leksikon, том 1, Zagreb, 1983, 408-411; Лицеј 1838-1868: зборник докумената. Приредио Радош Љушић, Београд, 1988; Владета Тешић, *Прва београдска гимназија од оснивања до 1918. године*, у: Прва београдска гимназија "Моша Пијаде": 1839-1989, Београд, 1989, 100, 404; М.В.Г., *Медаковић*, Српски глас, Задар, 15/1894, 46 (29 (17) XI) стр. /1-2/; Миленко Пекић, *Вук и "Народна славјанска читавница" у Сједињу*, у: Зборник радова о Вуку Стефановићу Караџићу, Сарајево, 1987. (Едиција Зборници, 4), 700; Георгиј Николаџвић, *Милаковића кавалџтра Димитрија живот и дџла*, Српско-далматински магазин, Беч, 19/1860, 1-32; М/илан/ Д. Милићевић, *Поменик знаменитијих људи у српској народа новијега доба*, У Београду, 1888, књ. 1, 342-343.

⁶ V/ladimir/ Ѓ/oroviћ/, *Gagić Jeremija*, Narodna enciklopedija srpsko-hrvatsko-slovenačka, књ. I, Zagreb /1925/, 704; D/ušan/ Per/oviћ/, *Gagić Jeremija*, Enciklopedija Jugoslavije, том 4, Zagreb, 1986, 298-299.

⁷ Коста Милутиновић, *Гарашанинови повереници у Далмацији*, Историјски гласник, Београд, 1974, 1-2, 121-132. Види и: Simeone Pjerotiћ, *Sulla vita e sulla opera di Mattia Ban*, Зага, 1881; Симо/ Пјеротић, *Др. Л. Косић и џрагедија М. Бана "Миљенко и Добрила"*, Уставност, Београд, 2/1885, 88 (1. VIII), стр. /3-4/; Војислав Ј. Вучковић, *Неусјела послићка акција Мајије Бана 1860-1861*, Историјски часопис, београд, 1959, књ. IX-X, 381-409.

Посјетио га је 1850. године. На пут одлази заједно са супругом, и то преко Карловца, Сиска, Срема до Београда "у ком су се осам дана задржавали, познавши се с првим меродавним личностима, као с кнегињом Персидом, Илијом Гарашанином, Јованом Мариновићем, Јованом Гавриловићем, који су их царски почастили."⁸

Исте године - 1850 - у град на ушћу Саве у Дунав покушава да уђе и један Будванин, парох маински, Филип Тановић. Усредредио се само на једну мисао; скупити што више милостиње за манастир Подострог. На препреке је одмах наишао - испријечиле су му се војничке власти Земуна. Остало му је једино да чезнутљиво гледа на торањ Саборне цркве у граду преко Саве, смишљајући који наредни корак да подузме. Одлучује се на писање писма-молбе митрополиту Петру Јовановићу, које му је упутио 7. октобра 1850.

"... Православни наши Срби Монастирѣ съ прекрасниѣмъ зданиѣмъ церковниѣмъ у Обществу Маинскомъ, Окружию Бокоторскомъ, круновини Далматійској находяѣи се, лѣта 1836. садешниѣ владика Черногорскій Аустрійскомъ Правителству продаде. Слѣдуюѣе 1837. године Аустрійска влада како одъ куплѣногъ Монастира, тако и одъ нѣгове 2 цркве войничку казнеру начини. Но ова за дуго не трая. Держанѣ петадѣи у светѣмъ онѣмъ домовима, играѣ съ истѣмъ жертвенациѣма и пр., на којима се до скоро безкравна жертва совершавала, Бога су разгнѣвили, те посла смертоносну казнѣ на предречене войнике тако, да одъ 2. компаниѣ солдата, едва една треѣина, за кратко време жива се спасе и изъ Монастира и церкава побѣже одъ напрасне смерти и узимленѣя помрѣеше. Ово ѣ очевидна истина, о којој бы излишно было доказателства наводити, ербо случай тай готово свой Ѣвропи познатѣ. Нѣ ли ово чудо?"

Видѣи Аустрійска Влада да преднаведена С. Обителѣ нѣ мѣсто за войничку кућу, а на понуду исте не хотѣвши ю нитко подѣ аренду узети, слѣдователнѣ никакове користи одъ тудѣ не добѣяюѣи; изволи ю на явной лиѣцѣтаѣи продати. Ни лиѣцѣтаѣи той купи пресловуту С. обителѣ некѣи - рим - кои (et com.) намѣраваше света она мѣста, на штету и безчестѣе иточне цркве сѣнова, међу овѣяниѣмъ православниѣмъ Хрѣстиѣниѣмъ - унию - као на нека мѣста у Далмациѣ, завести... /таѣке ставља Тановић/

Да бѣ се одъ такове погибели православно Общество Маинско шхранило, и да бѣ се опетѣ Божѣя служба на сазѣданѣе правовѣрнѣе Хрѣстијана у речѣниѣмъ церквама по Обреду православне иточне цркве совершавала, препониѣниѣ долуподписаниѣ задужи се, не изъ

⁸ Димитрије Руварац, *Животѣиис Ђорђа Николајевиѣа мѣтрополиѣта дабробосанскоѣ*, У Земуну, 1898, 9, 32. Види и: Војислав Ј. Вучковић, *Полѣиѣчка акѣиѣа Србиѣ у јужнословенским ѣокрајинама Хабѣбуришке Монархиѣ 1859-1874*, Београд, 1965, 71-72, 79-80, 84.

користољубја, но изъ едне само ревност къ церкви и старїи Срба задужбини изъ предвиєненї одъ тудъ родитисе могући злїи слѣдствїя, првогъ купца у цѣни надмету те таковїмъ наиномъ Старїя власть куповину послѣднѣгъ купца уважи, одобри и потверди, кою онъ свомъ Обществу радостно уступи.

Премда є погођено на рокове святу куплену Обителъ исплаћивати, но тѣсна остоятелства у којима се маинско Общество сада находи, рђаве и наплodne године (као што є у Боки Которској ова 1850), сиротѣина и немилу убожество, съ коимъ є оно окружено, препречую му ова света хрїстїанска мѣста, од дуга подъ коимъ се находе ослободити, обновити и съ нужднїмъ церковнїмъ утварима, одѣянїемъ и пр. снабдѣти, безъ помоћи доброхотнїи церкво-человѣкољубиви хрїстїяна. На кои коначъ вѣшешзначена Маинска Обштина послала є долуподписаногъ, давши му нужна писмена доказателства и позїивъ, да купи доброхотну одъ православнїи хрїстїяна дареему милостїю.

Молбу просителя овогъ за поћи одавде у Београд не уваживши овдашня войничка власть съ овомъ топломъ препонизном молбомъ, обраћа се он на Ваше Вїсокопреосвященство у име свогъ Общества найпониїе просећи помоћ на преднаведену постадавшу с. обителъ.

Онъ ће съ нестерпнїемъ очекивати Вашегъ Вїсокопреосвященства у тѣшителномъ рѣшенїе, овдѣ у Земуну у гостїоници кодъ Марка Кралѣвића...".⁹

Сада нам је посве јасно зашто је Тановић тако жарко настојао да пређе у Београд. Те исте године, скоро истим послом, био је, посредством Вука Поповића и Вука Ст. Караѣића, на аудијенцији код цара у Бечу.¹⁰ Како за резултате одмах није дознао, а избог ранијег неуспјелог покушаја да "замоли Владику Рада да би манастир опет узето натраг",¹¹ присилили су га да се обрати за потпору код митрополита Србије. Повјерујемо ли Димитрију Владиславићу, а нема разлога да у његов запис сумњамо, Тановић је ипак успио да уђе у Београд.¹²

⁹ Архив Србије (=АС), Митрополија београдска (=МБ), 1850/717 -ориг. писмо Фїлїппъ Тановићъ - митрополиту Петру Јовановићу, У Земуну, 7. X 1850.

¹⁰ АСАНУ, 4531 - ориг. писмо Вука Поповића-Вуку Караѣићу, Котор, 18. VIII 1950. Исто, 8552/81, Рисан 19/31. VIII 1850. (објављено у: Вп, VII, Београд, 1913, 91 и П, VIII, Београд, 1994, 722, 723).

¹¹ Младен/ Црногорчевић, *Цркве и манастири у Ойћини Будванској*, Гласник Православне далматинске цркве, Задар, 9/1901, бр. 1, 12; Петар Д. Шеровић, *Манастир Подосїрогъ у Подмаинама*, Котор, 1937. (П.О. из "Гласа Боке") (Народни универзитет Боке Которске у Котору 9), 11 - на темелу нештампане "Аутобиографије" Филипа Тановића.

¹² АСАНУ, 3356 - ориг. писмо Димитрија Владиславића - Вуку Караѣићу, Трст, 30. XII 1850. (Објављено у: ВП, IV, Београд, 1909, 516 и П., IX, Београд, 1995, 40) - добро обавијештени тршћански учитељ пише: "Г. Филип Тановић пошавши из Беча за Трст бавеши се неко врїеме у Београду, Карловцу и још другди ево једва прије двије недјеље дође амо, и не донесе ми никаквог писма, па ми је за чудо".

Растуће камате и преузети рокови и надаље су подсјећали Тановића на купњу манастира подно Острога с прелијепим погледом на древну Будву и море.¹³ Заборавио је ина, у писму неименованог римокатолика, Марка Медуна - Криловића (једно кратко вријеме и власника Подostroга),¹⁴ али га је неисплаћени дуг приморао да крене на још једно путовање, овог пута у Русију с потајним надама у помоћ. Стигавши у пространу Русију с препорукама Вука Караџића,¹⁵ тек је тада дознао за радосну вијест - аустријски цар је донио одлуку да му се умањи дуг на купљени манастир.¹⁶ Сада је Тановић тек добио снаге да истраје у сакупљању милостиње. То му је и те како пошло за руком, и поред кукњава да нема пара ни за повратак. Штавише, још док је био у Русији заносио се мишљу да купи господску "каруцу /.../ на едногъ коня двомѣстній 'Пролетъ' са кучеромъ напредъ одъ перве версте /.../ са енглежким патентанымъ осовинама" у вриједности од 200 до 250 рубаља, која му је требала "служити од подмаине до Будве, Котора и обратно".¹⁷ Из Русије се једва вратио, али зато врло богат. Убрзо је манастирско здање, и поред потешкоћа с властима у Далмацији,¹⁸ људски уредио и то тако да је 1858. године маинске манастире, па и Подострог у власништву Тановића,¹⁹ планирао да посјети и обећавајући сликар Ђура Јакшић. Само недостатак новаца за путни трошак учинио је да врсни сликар и књижевник није видио питорескну Боку.²⁰ Потом је 1864. године избио пожар, у којем је нестало подоста тога од прикупљених богатстава.²¹

¹³ Павле Мијовић, *Монодија о камену*, Крушевац, 1967, 20; Павле Мијовић - Мирко Ковачевић, *Градови и ушврћења у Црној Гори*, Београд - Улцињ, 1975, 22, 24, 41, 63, 100-105; *Средњовјековни сјајнији Будве*, (с италијанског превео и предговор написао Никола Вучковић), Будва, 1970, 7.

¹⁴ П.Д. Шеровић, н.књ., 8.

¹⁵ АСАНУ, 8265 - ориг. писмо Филиппъ Тановићъ - Вуку Караџићу, Санктпетербургъ 21, III 1857. Види и: П.Д. Шеровић, н.књ., 13-14.

¹⁶ П.Д. Шеровић, н.књ., 14.

¹⁷ АСАУ, 8265, види билешку бр. 15.

¹⁸ АСАНУ, 4607 - ориг. писмо Вука Поповића - Вуку Караџићу, Котор, 26. VII 1858 - "Дође нам једва из Русије поп Тановић! Кажу да је доста испросјачио пара, ма ће му скочити на нос, е су га браћа Маињани грдно оцрнили код наше власти, и већ почео је ићи на испит!" (Објављену у: Вп, VII, Београд, 1913, 344).

¹⁹ Манастир је био у власништву породице Тановић и 1930. године (Бошко Стрика, *Српске задужбине: далматински манастири*, Загреб, 1930, 257).

²⁰ П.Д. Шеровић, н.књ., 34.

²¹ Душан Ј. Мартиновић, *Будванска ривијера: услови за развој туризма (географско-туристичка монографија)*, Цетиње, 1973, 141-Подострогом је харао пожар и 1869. године (Нико Луковић, *Бока Которска: културно-историјски вођ*, Цетиње, 1951, 218; Душко Живановић, *Manastir Podostrog и Mainata*, Anali Historijskog instituta у Dubrovniku, Dubrovnik, 4-5/1956, 644). Добро обавијештени Младен Црногорчевић пише да је Подострог (Махине или Маине за њега су синоними за Подострог) запаљен "око 1860", но вјерујем да је у питању lapsus calami (Младен/ Црногорчевић, *Цркве и манастири у Ојћини Будванској*, Гласник Православне далматинске цркве, Задар. 8/1900, бр. 11, 178.

Када је наредне године кроз Маине надошла велика вода и уништила Тановићеве винограде,²² нико га није могао зауставити да не крене у нову акцију на прикупљању потпоре. Наново је морао да напусти пито-омо приморје. пут га је одвео у Нови Сад, али не и у Србију, гдје је био наумио. Остало му је једино да се прихвати пера и испише писма. Једно упућује тадашњем митрополиту Србије и архиепископу Београда Михаилу Јовановићу.²³ Не без разлога, јер је родољубље тог "златоуста српске цркве"²⁴ засигурно доспјело и до Боке Которске.²⁵

По Далмацији су о узорном митрополиту разносили приче и млади богослови престижне задарске богословије,²⁶ који су у све већем броју, послје окончавања студија, одлазили у Србију. Лед је први пробио Ђорђе Маргетић, који је већ 1861. године живио у Београду.²⁷ Слиједиће га два Јована: Сундечић и Шарих.²⁸

Сундечић ће се у Београду појавити и 1864. године загрљен са католичким попом Миховилом Павлиновићем, а потом ће славодобитно бити испраћени за Далмацију.²⁹ У њој је Сундечић остао само на

²² П. Д. Шеровић, н.књ., 15.

²³ Ст/еван/М. Димитријевић, *Михаило Архиепископ Београдски и Митрополит Србије као православно јерарх, Србин, Словен и немар Јужнословенства*, Београд, 1933. (П.О. "Весник Српске цркве", Београд, 38/1933); Ђоко Слијепчевић, Михаило, архиепископ београдски и митрополит Србије, Минхен, 1980.

²⁴ Драгомир/ М/арић/, Стогодишњица рођења Митрополита Михајла, Хришћански живот, Сремски Карловци, 5/1926. бр. 7, 8 и 9, 373.

²⁵ Никола Д. Божић, *Успомена блажено упокојеном архиепископу београдском и митрополиту српском Михаилу*, Весник Српске цркве, /Београд/, 9 /1898, св. IX (септембар), 800.

²⁶ Никодим/ М/илаш/, *Историјско-статистички подаци бивше православне Клиријалне Школе у Далмацији (1833/34-1863/64)*, Извјештај о Православном богословском заводу у Задру за школску годину 1878/79, Задар, 1/1879, 17-30;... Православни богословски Завод у Задру, Извјештај о Православном богословском заводу у Задру за шк.год. 1878/79, Задар, 1/1879, 33-83; Љубомир Врцељ, *Клиријална школа у Шибенику и Задру (1834-1864)*, у: Алманах: Срби и православље у Далмацији и Дубровнику, Загреб, 1971, 107-121; Стијеро, Obad, *Visoko školstvo u Zadru tijekom devetnaestog stoljeća*, Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru, Zadar, 14-15/1976, 401-423. Види и брзоплето написан рад с доста нетачних података Марка Јачова (*Ученици српских православних богословских школа у Далмацији од XVII века до 1919. године*, Мешовита града (Miscellanea), књ. 15, Београд, 1986, 33-98).

²⁷ АС, МБ, 1865-1568, ориг. писмо Герасима Петрановића - /митрополиту Михаилу/, у Задру, 15. III 1861; Српско-далматински магацин за 1861, Беч, 1861, 265.

²⁸ Петар М. Божовић, *Јован Сундечић*, Београд, 1928. (П.О. "Живот и рад"); *Споменница прославе 50-годишње књижевне рада пресвијетлог године Јована Сундечића, српског ђесника*, уредо Илија Л. Ђивановић, Цетиње, 1899; АС, Поклони и откупи, 60:20, Књижевни оглас (и лат.), Котор, На Стари Петровдан 1884. - штампани летак упућен Јовану Бошковићу; Марко Бабац, *Јован Шарих (1836-1905) свештеник, књижевник и ђесник на Приморју*, београд, 1986.

²⁹ АС, МБ, 1865-1568, ориг. писмо Герасима Петрановића - /митрополиту Михаилу/, у Задру, 22. I 1864; Mihovil Paulinović /!/, *Putni spomenak godine 1864*, Narodni

кратко. Одселио се у Црну Гору, гдје је одлучио да живи и ради. Пењући се серпентинама до Цетиња, морао је проћи и Боком. Видјели смо, у њој је живио поп Филип Тановић. Сигурно је да су се познавали, прво, јер су завршили исту богословију, а друго, јер су и припадали истом сталежу.³⁰ Зато с великом вјероватноћом претпостављам да су 1867. године ова двојица заједно кренули на пут у Србију. Тановић је вјешто прикривао своју накану и почетком маја 1876. од својих претпостављених црквених власти моли "да му се допусти поћи у топллице Мехадјске лгчeнја ради".³¹ Одобрено му је одсуство са парохије у трајању од шест недјеља "с налогомъ да се не смѣ међу тѣм куда на другу страну изванъ границе царства Аустрійскоѣ одавати, и да се до прописаногъ времена има у свое отечество и парохию повратити".³² Намјера Сундечића била је да у њој остане,³³ док се Тановић, по други пут, надао доброј припомоћи. Улазак у Србију, чија се митрополија била издигла у "средиште националног рада /и постала/ главна веза између Србије, као Пијемонта Српства, и Срба из неослобођених крајева",³⁴ Тановићу није био дозвољен. Није помогло ни то што је тадашњи митрносца израстао у "прочелника српске националне пропаганде у неослобођеним крајевима".³⁵ Изгледа да су баш те чињенице дале Будванину подстрека да 17 година послје првог обраћања митрополиту Србије, сада као што смо видјели, пише новом водећем црквеном достојанственику, и то 26. јула 1867. из Новог Сада:

koledar novi i stari za prostu godinu 1865, Zadar, 4/1184/, 71-74; Hugo Badalić, /Uvod/, u: Jovan Sundečić, Izabrane pjesme, Zagreb, 1889, стр. IX-X; П. М. Божовић, н. књ., 7-8; Грга Новак, *Дон Мијо Павлиновић и њој Јован Сундечић у Београду 1864*, Политика, Београд, 34/1937, (1-4. V), 5; Душан Д. Вуксан, *Буро Војновић у њрејисци с Јованом Сундечићем, Живот и рад*, Београд, 7/1934, књ. XX, св. 125, 1323. Изгледа да је Сундечић био у Србији и 1861. године (Jovan Sundečić, *Pisma o mojem putovanju u Hrvatsku, Ugarsku, Vojvodinu, Srbiju i Sriet posvećena vrsnomu prijatelju tomu, prečastnomu gospodinu Gerasimu Petranoviću*, Glasnoša, Karlovac, 1/1861, 18 (18. XII).

³⁰ М. Јачов, н.р., 39, 44.

³¹ Историјски архив Будва (=ИАБд)-службени назив је: Државни архив Црне Горе, Архивско одељење Будва, Света Тројица, кутија 10 - No. 1533/367, орг. допис епископа Стефана Кнежевића, Задар, 12. августа 1867, протокол 109, протокол бр. 82 - ориг. допис А. Чурлича-протопресвитеру будванском, У Котору, 22. маја 1867. и запис на полеђини истог акта, којег је Гавро Руцковић написао 29. 5. 1867.

³² ИАБд, Света Тројица, кутија 10 протокол бр. 82 - ориг. допис А. Чурлича-протопресвитеру будванском, У Котору, 22. маја 1867

³³ П. М. Божовић, н. књ., 9-10.

³⁴ С. М. Димитријевић, н. књ., 23.

³⁵ Д. Слијепчевић, н. књ., 233

"Ваше Вѣсокопреосвѣщенство,
Милоствѣйшій Архіепіскопе и Митрополите!

Дана 14. Іулія 1848. одъ Ц.К. Деманія на явной ліцітаціи на рачунъ свое парохіе (коя га послѣ у плаћаню сбогъ оскудности, изневѣри / купи препонизни просителъ бѣвши черногорски Монастырь у Маинама окружію - Боко-Которскомъ у Далмаціи. Плаћаюћи купаць у више разни рокова куповицу-главницу са интересима тако себе изнеможе, да є принуђенъ бѣо свое очинство продати.

Исплативши дугъ овай, необычно наводненѣ /поплавлен/ каменѣмъ наметну /затрпа/ непомична добра горнѣгъ Монастира, а Монастырь 24. Ноєм. прош. 1866. године у прахъ и пепео обрати пожаръ Монастырь. Асикуарнѣ нѣ бѣло. За сабиранѣ милостинѣ како одъ свогъ Г. Ёпкопа, тако и од светогъ Патріарха дозволенъ има. Ако бѣ се Ваше Вѣсокопреосвѣщенство о истини овои посумняло, то благоизволите упитати високонаученог Професора Гдина Панталія С. Срећковића из Београда кой є аутектічне доказе прочитати изволео данас (26. Іулія) у Новом Саду.

Просителъ прешао бѣ у Београдъ собирања ради милостинѣ, алъ му недозволява. Зато у найвећой синовной смирености усуђуе се кольнопреклонно просити Ваше Вѣсокопреосвѣщенство за милостивѣйше расположеніе о сабираню тамо милостинѣ. Собрану милостиню благоизволите управити на име подписаногъ у Будву (Buduva) у Далмацію."³⁶

И поред Тановићевог позива на проф. Пантелију-Панту Срећковића митрополит није пропустио прилику да се писмено обрати далеко компетентнијем човѣку- далматинском епископу Стефану Кнежевићу и то питањем: "тражили овай свѣштеникъ /тј. Тановић/ помоћ за себе и за свой обстанакъ или за возобновленѣ порушеногъ монастира".³⁷ Након шеснаест дана у Београд је, из Задра, стигао одговор: "да є Іерей Филипъ Тановић Парохъ Подострожкій мое Епархіе истина тежко пострадао одъ догодившесе прошлога л та необычне поплаве у мѣсту шѣговомъ и овогодишнѣга пожара нѣгове куће, и да заслужуе да му зато свака човѣколюбива душа у помоћ притече." Довде написано било је посве у реду, но владика Кнежевић у продужетку је додао и коректну примједбу: "Примѣтити пакъ морамъ да порушеній бѣвшій негда црногорскихъ Митрополіта Манастирь, єсть сада нѣгова собственностъ, когъ є прекупіо бѣо одъ Аустрискога Правителства, ина

³⁶ АС, МБ, 1867/809 - ориг. писмо Филипа Тановића - /митрополиту Михаилу/, У Новом Саду, 26. VII 1867.

³⁷ АС, МБ, 1867/809 - ориг. концепт митрополита Михаила - епископу Стефану, /Београд/, 1. VIII 1867.

обитаванѣ собственне фаміліе обратіо".³⁸ Иза оваквих, посве истинских ријечи, Тановићеви изгледи да добије који златник из Србије, нетрагом су нестали. Будванин посліје другог настојања није добио материјалну подршку коју је тако прижељкивао.

Оно што 1867. године није пошло за руком Филипу Тановићу јесте, двије године раније, калуђеру Подластве - Хрисанту Костовићу.³⁹ Идеја монаха рођеног у Загори Грбаљској била је да у завичају подигне манастир са обавезним монашким келијама. Од помоћи коју је донио из Русије, Цариграда и Грчке, Костовић је на предивној локацији, уз већ постојећу црквицу,⁴⁰ подигао нову у част истог титулара - св. Илије.⁴¹ На прочеље нове грађевине дао је уклесати и натпис:

"Пророка св. Илије
црква ова сагради се
новцем монаха Хрисантија Костовића
радњом и материјалом загорских сељана.
Освећена правосл. епископом Стефаном
20. маја 1865."⁴²

За планиране келије био је потребан додатни новац. Немајући га, оцу Хрисанту није преостало ништа друго него да још једном крене на пут - сада у Србију. За разлику од Тановића, пошло му је за руком да у њу и уђе. На моју жалост, нијесу се сачували његови дописи и скице, или бар нијесам био добре среће да их пронађем. Посредно, из писма архиепископа београдског и митрополита српског Михаила министру Кости Цукићу, писаног у Београду 14. августа 1865, дознајемо тога доста:

"Далматинскій Господинъ Ёпископъ Стефанъ приликом полазка у Србију монаха далматинске епархіе Хрисанта, по молби овогъ препоручио га е Намъ да бѣи му се одобрило купити милостиню по Србїи како бѣи тимъ домъ за обитаніе монаха сазидати могао; ерѣ е скоро возобновіо о древну падшу Србску задужбину Мон. св. Иліе купећи милостиню по Цариграду и Грчкимъ предѣлима тако, да се већъ у нѣой може свршавати света служба божїа; па да бѣи то дѣло свето къ славословію имена божїегъ гди вѣрни утѣху налазе, докончао, обраћа се браћи своимъ Србїма за помоћъ, съ увјеренїемъ да му се то неће

³⁸ АС, МБ, 1867/861 - ориг. допис владике Стефана - митрополиту Михаилу, Задар, 12. VIII 1867.

³⁹ /Лово Микијељ/, *Монах Хрисантї Костїовић*, Шематизам Православне епархије Бокопоторско-дубровачко-спичанске за годину 1883, У Задру, 1883, 27.

⁴⁰ /Младен Црногорчевић/, *Цркве у Грбљу*, Гласник Православне далматинске цркве, Задар, 10/1902, бр. 6, 92.

⁴¹ /Ј. Микијељ/, н.р., 27.

⁴² /М. Црногорчевић/, н.р., 92.

одређи. Но како е писанія милостинѣ по Србиі закономъ забранѣна, предлагемо благочестивом Правителству нашем ову молбу монаха Хрисанта представлѣну г. Ёпископомъ Стефаномъ съ мнѣніемъ, да бѣ му се могла указати помоћ од 30-40 дуката.

Молим г. Министра да ово предложи Правителству на благоразсудѣнѣ и удоволтворенѣ, колико е могуће скоріе, да бѣ реченій монахъ могао испратити да иде далѣ ради милостинѣ."⁴³

Ресорни је министар, одлучивши се за мању цифру, подржао приједлог митрополита Михаила "будући да у оном крају заиста велика потреба наше цркве подизати и подпомагати, ер њ оне обдржаваю нашъ народъ у своіой народности" па потом продужава "то имамъ честъ приложенъ цртежъ поменутогъ обновлѣногъ манастира св. Иліе коме су почели долазити на поклоненѣ люди из Црне Горе, из Турске и изъ Боке Которске, послати државномъ Совѣту заедно са списковима досада уделѣне милостинѣ, и молити државній Совѣтъ да бѣ изволио решити да се монаху Хрисанту поради грађеня куће за обитаванъ монаха при обновлѣномъ манастиру св. Иліе кодъ Будве у Сутуріи изда 30 дуката изъ суме овогодишнимъ бюджетомъ одређене на ванредне потребе целогъ правителства."⁴⁴

Даље је све била пука правна формалност. Чланови Савета на сједници од 20. августа 1865. подржали су препоруку заступника министра просвјете и црквених дјела и потписали позитивно рјешење.⁴⁵ Отац Хрисант је морао сачекати да на одлуку стави потпис "князь Србскій" Михаило III Обреновић⁴⁶ и три дана касније "подноси признаницу на тридесетъ дуката царски коя е приміо као даръ србскогъ правителства на подизанѣ ћелия".⁴⁷ Од примљених новаца сазидана је била, тик уз цркву, само "омалена ћелија".⁴⁸ Све до задњег разорног земљотреса у Боки Которској 1978. године изгледа да се манастиром није никада звао

⁴³ АС, Министарство просвете и црквених дела (=МПс), V, 1098 - 1865, ориг. допис митрополита Михаила- Министарству Просвете и Црквеное Дѣла, У Београду, 14. VIII 1865, Но. 906.

⁴⁴ АС, Државни савет (=ДС), 268-1865, ориг. допис министра К. Цукића - Државном савету, Београд, 16. VIII 1865. Но. 2453. оригинални концепт (АС, МПс, V, 1098-1865.).

⁴⁵ АС, ДС, 268-1865, ориг. допис и ориг. концепт дописа Државног совјета - Министру, Београд, 20. VIII 1865, Но. 545.

⁴⁶ АС, МПс, V, 1098-1865, оригинално рјешење с потписом кнеза Михаила III и министра Цукића, У Београду, 23. VIII 1865. Но. 2556.

⁴⁷ АС, МПс, V, 1098-1865, оригинални концепт признанице У Београду, 26. VIII 1865. Но. 2556; АС, МПс, Деловодни протокол за 1865, запис бр. 2550.

⁴⁸ /Младен Црногорчевић/, *Цркве у Грбљу*, Гласник Православне далматинске цркве, Задар. 10/1902, бр. 6, 92.

склоп сакралних објеката на Сутилији. Тада је и црква Св. Илије, у којој се налазио гроб Хрисанта Костовића,⁴⁹ посве уништена.⁵⁰

Првотно сам мислио да у част академика Мијовића нешто напишем из прошлости манастира Крке. У том најрепрезентативнијем културно-историјском споменику Срба из авнојевске, да тако кажем, Далмације радио је зограф и даскал Димитрије 1704. године, који је непрестано интересовао проф. Мијовића.⁵¹ На крају се професор почео занимати и за цркву св. Пета и Павла у Биовчином Селу, гдје су интересантне двери Рафаиловића нашле коначно уточиште - све до егзодуса Срба са подручја сјеверне Далмације - 5. августа 1995. На жалост, и поред плана да одемо до срца Буковице то нам није пошло за руком, али зато смо обилазили Задар уздуж и попријеко. Ипак не прилажем ни напис о том прелијепом граду на Јадрану, одлучујући се за мали сегмент из историје црногорског приморја, које је ипак било ближе срцу академика Павла Мијовића.

У прелијепом крају, који је до пропасти Аустро-Угарске империје припадао Краљевини Далмацији, цвјетала је побожност, од најстаријих времена. Крајем 19. стољећа, у оквиру Бококорторско-дубровачко-спичанске православне епархије, постојало је 206 цркава и 8 манастира, од којих је већина украшавала данашње Приморје.⁵² У том обиљу дивних сакралних објеката мене је београдска архивска грађа упутила на два занимљива здања - манастир Подострог и новију цркву св. Илије недалеко античке Будве, града с најранијим споменом у изворима од свих насеља у Црној Гори.⁵³ Окривена архивска грађа недвосмислено је показала да се истраживачи прошлости црногорског приморја у 19. вијеку неминовно морају упознати и са богатствима у београдским архивима. Тамо их чека обиље посве непознатих и најразличитијих докумената која снагом прворазредне грађе говоре о свим аспектима живота на црногорској морској обали.

Усредсредило сам се, за овај пут, само на активности двојице Будвана - попа Филипа Тановића и монаха Хрисанта Костовића. Колико год да је становништво приобаља било богато приликом изградње или обнове сакралних објеката, упирало је погледе и према другим православним предјелима - такође и Србији. Од средине 19. вијека увелико је постојала комуникација на релацији Бока-Србија, било да су је одржа-

⁴⁹ Исто.

⁵⁰ За податак о разорном земљотресу који је посве срушио Костовићеву цркву Св. Илије захвалан сам свом пријатељу проф. дру Рајку Вујичићу из Котора.

⁵¹ Павле Мијовић, *Бококорторска сликарска школа XVII-XX вијека: I. зограф даскал Димитрије, Титоград, 1960, 77-78.*

⁵² Борђе Стратимировић, *Православна црква у Боки Кошорској: њосџанак и судбине њене*, Годишњица Николе Чупића, књ. XVII, Београд, 1897, 226.

⁵³ Pavle Mijović, *Umjetničko blago Crne Gore*, Beograd - Titograd, 1980, 60.

вали рођени приморци или људи који су се доселили на њене обале. Примјери Тановића и Костовића казују да се у Србију није ишло само да се ратује и продубљују знања, већ и по помоћ за подизање црквених здања. То прво подузима Тановић, којег су морали добро познавати у Србији, као и његову склоност ка личном богаћењу. Он је у појединачну корист издизао изнад колективног добра. Изгледа да су се зато његове мисије прикупљања милостиње за подстрошки манастирски комплекс у његовом приватном власништву, у оба наврата, завршиле тоталним крахом.

Далеко боље је прошао калуђер Костовић, који се у свој завичај није вратио празних руку. Дукати добијени од младе србијанске државе, која ни у његово доба није стекла међународно признање, били су довољни да подигне омање келије. У једном није био добре среће - није му пошло за руком да недалеко од Будве заживи још један манастир, коме је већ раније био подигао и цркву.

